

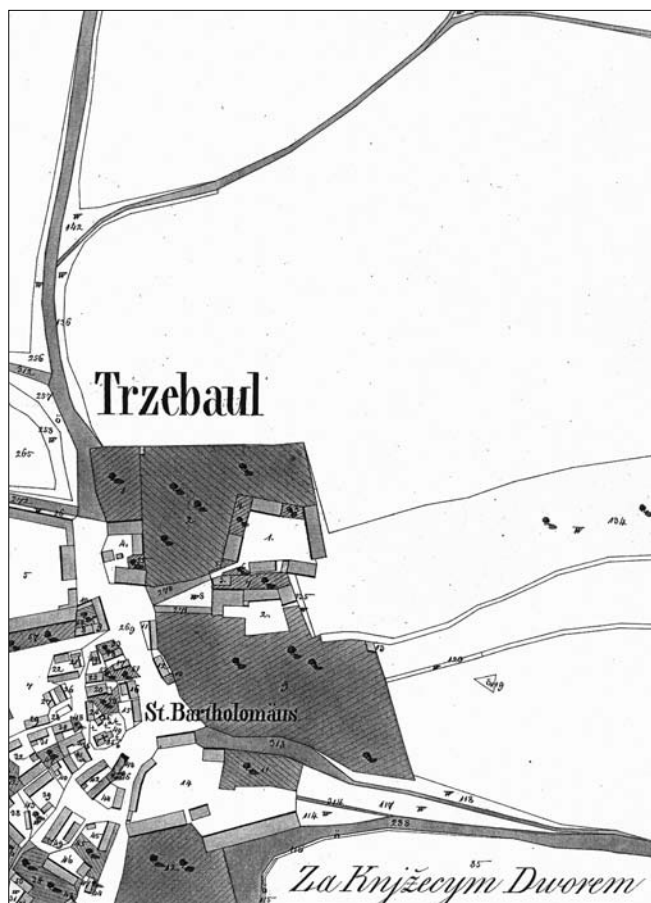
KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE V TŘEBOVLI VE STŘEDOVĚKU¹⁾

MIROSLAV KOVÁŘ – VOJTĚCH VANĚK –
HANA HLAVÁČKOVÁ – PETR MACEK

Ves Třebovle (okres Kolín) leží v mírně zvlněné krajině severně od Kouřimi. Ačkoli se nachází ve staré sídelní oblasti,²⁾ písemné prameny dokládají její existenci až na sklonku 13. století. V severním zázemí Kouřimi, kde starší přemyslovský správní hrad kolem poloviny 13. století nahradilo stejnojmenné královské město, poprvé doložené k roku 1261,³⁾ se již tehdy rozprostíraly majetky nejzámožnějších měšťanů. Přímo v Třebovli je roku 1297 zmíněn majetek kouřimského měšťana Adlotha, který ve svém testamentu odkázal pražskému špitálu křižovníků s červenou hvězdou obilné dávky ze svých statků v Třebovli, Voteleži a v zaniklé vsi Bražnice. Dávky měli křižovníkům vyplácet jeho synové Jindřich, kouřimský rychtář, Pertold, Jakub a Kuncilin. Křižovníci dále získali obilné dávky ze zaniklé vsi Soběsuky, ležící rovněž severně od Kouřimi, od dalšího zdejšího měšťana Rudgera Clommigera.⁴⁾

Měšťanské majetky ležely původně také v nedaleké Klášterní Skalici, v níž v roce 1357 mindenský biskup Dětrich z Portic, dvořan císaře Karla IV., založil nové cisterciácké opatství.⁵⁾ Skalice figuruje v roce 1346 v predikátu kouřimského měšťana Adolda ze Skalice, pohřbeného v cisterciáckém probošství v Kouřimi.⁶⁾ Ještě v roce 1350 zde vlastnil pozemkový majetek i kouřimský měšťan Jan Lewl.⁷⁾

Majetkový vývoj vsi Třebovle není zcela jasný a zdá se, že ves byla rozdělena od závěru 13. století mezi větší množství majitelů, kteří pocházeli částečně z řad kouřimských

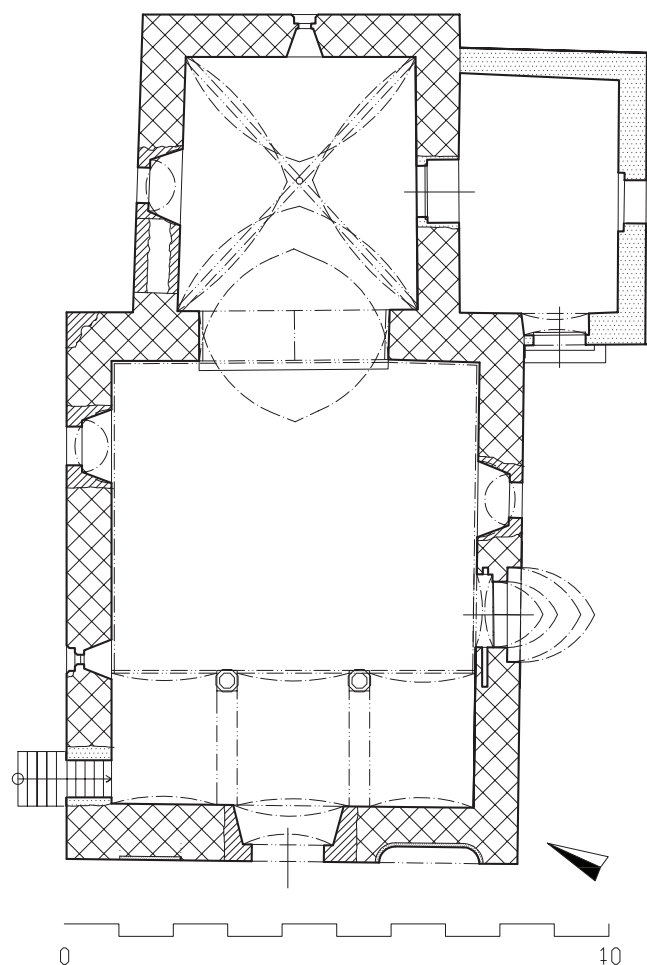
Obr. 2: Třebovle. Císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1841, výřez (Ústřední archiv geodézie a kartografie).

měšťanů. V roce 1332 je v Třebovli doložen dvůr jistého kouřimského měšťana Petra⁸⁾ a v roce 1407 zde držel jeden poplužní dvůr kouřimský měšťan Vacek Penczner.⁹⁾ Jiná část vsi se nacházela od neznámé doby v majetku kapituly v Sadské (později u sv. Apolináře v Praze)¹⁰⁾ a další roztržštěné majetky zde držela místní drobná šlechta: vedle níže uvedených dokladů o patronátním právu jsou známi Řehák z Třebovle k roku 1360 a Jakub z Třebovle k roku 1390.¹¹⁾

Patronátní právo nad trebovským kostelem bylo spojeno s několika z těchto menších majetkových celků. Vykonávali je v roce 1362 sadský kanovník Frána spolu s panoši Konrádem a Soběhrdem z Třebovle, v roce 1406 pouze kouřimský měšťan Václav Penczner, doložený v následujícím roce přímo jako držitel jednoho z trebovských dvorů.¹²⁾ U žádného z těchto patronů se nepodařilo prokázat bližší vztah k trebovskému kostelu vyjádřený zbožným darem nebo fundací. Kostel sv. Bartoloměje získal nejvýznamnějšího donátora až v postavě mistra Kuneše

Obr. 1: Třebovle (okres Kolín). Celkový pohled na kostel od jihovýchodu (foto P. Macek).

Obr. 3: Třebovl, kostel sv. Bartoloměje. Proměřovaný terénní náčrt půdorysu kostela. Křížkované je položeno raně gotické zdivo, šrafované zdivo barokní, tečkované zdivo 19. století a recentní (zaměřil M. Kovář a L. Bartoš, překreslil L. Bartoš).

z Třebovle, významného právníka a církevního hodnostáře.¹³⁾ A. Sedláček považoval za jeho otce kouřimského měšťana Petra, jehož dvůr v Třebovli se uvádí k roku 1332.¹⁴⁾ Kuneš z Třebovle daroval zdejšímu kostelu v roce 1378 roční plat ve výši 1 kopy grošů ve vsi Tři Dvory, před rokem 1385 hodnotný soubor liturgických předmětů (ornáty, stříbrný kalich a monstrance) a ve svém testamentu z roku 1397 ustanovil, aby kostelu byly darovány 4 kopy grošů ročního platu, za který bude zřízeno v trebovském kostele anniversarium ke spáse Kunšovy duše a jeho příbuzných. Anniversarium mělo sestávat z vigilie a mše za zemřelé. Další čtyři zádušní mše měly být slouženy v průběhu roku a dále mělo být obdarováno pokrmem vždy pět chudých.¹⁵⁾ Blíže neznámou donaci získal trebovský kostel roku 1396 také od Mikuláše z Kouřimi, u něhož předpokládáme měšťanský původ.¹⁶⁾

Na základě výše uvedených dokladů můžeme hledat zakladatele kostela sv. Bartoloměje v Třebovli hypoteticky v prostředí místní drobné šlechty, nemůžeme však vyloučit ani přílušníky nejbohatších vrstev kouřimských měšťanů, především rod měšťana Adlotha. Samotný kostel je však poprvé zmíněn až k roku 1352 v nejstarším dochovaném rejstříku papežských desátek jako jeden z farních chrámů v kouřimském děkanátu, kdy odváděl spíše průměrný desátek ve výši 18 gr. pololetně.¹⁷⁾ Jeho zasvěcení

sv. Bartoloměji dokládají pouze raně novověké prameny od roku 1671.¹⁸⁾

Nejstarší známý popis stavby přináší vizitační zpráva z roku 1671, která přibližuje kostel jako zděnou, zvenčí obílenou stavbu krytou taškami s vchodem od jihu. Věžová zvonice se třemi zvony stála uvnitř hřbitovní zdi. U kostela nebyla kostnice a kosti byly ukládány v přízemí zvonice. Uvnitř kostela se nacházely dva oltáře, přičemž hlavní nesl obraz ukřižovaného Krista doprovázený po stranách malovanými anděly. V levé části kostela poblíže kazatelny stál druhý oltář s dvěma tabulovými obrazy: bičování Krista a Madony s Ježíškem na pravici. V kostele byl dále nový prkenný kůr, nový strop z nemalovaných prken, jednoduché lavice a kazatelna v dolní části kamenná, svrchu dřevěná. Popis dále upozorňuje na jednoduchou předsíň a na hřbitov obehnaný zdí.¹⁹⁾

V novější době se poprvé podrobněji věnoval podobě kostela K. B. Mádl v roce 1897. Upozornil na znak města Kouřimi s neúplně čitelným nápisem nad západním portálem. Chronogram nápisu považoval za rok 1661.²⁰⁾ Ve zvonici visely zvony z let 1563, 1612 a zvon z roku 1622, přelitý v roce 1862.²¹⁾

Podle A. Podlahy, který stručně popsal stavbu a její dějiny v roce 1910, byl kostel opraven v roce 1903. Oltář, pocházející z roku 1905, navrhl prof. Kastner a zhotovil řezbář V. Mráz. A. Podlaha dále připomněl znak města Kouřimi nad západním portálem s nápisem z větší části nečitelným, již zmíněné zvony a dva náhrobníky umístěné druhotně u márnice.²²⁾ Novější uměleckohistorická literatura kostel sv. Bartoloměje hodnotila jako raně gotickou stavbu z druhé poloviny či poslední třetiny 13. století, respektive z první třetiny 14. století.²³⁾

Kostel sv. Bartoloměje v Třebovli stojí na mírně vyvýšenině nad jádrem současné obce. Jedná se o ostrožnu přístupnou od severozápadu a nejstrměji klesající opačným směrem k jihovýchodu. Výrazný svah snad byl dle všeho od počátku zpevněn mohutnou tarasní zdí, u níž nelze zcela vyloučit částečný fortifikační účel. Její zatížení zeminou ostrohu vyvolalo průběžné zpevňování řadou nepravidelně rozmístovaných opěrných pilířů. Nelze vyloučit ani vazbu na panské sídlo, které se teoreticky mohlo nacházet nejspíše někde v prostoru severozápadně od kostela.

Kostel je jednodlný s pravouhlým, téměř čtvercovým presbytářem (obr. 3). Svatyně je orientovaná. I když lze na stavbě pozorovat řadu mladších doplňků a mnohdy i podstatných úprav, základní vzhled i řada detailů odpovídá prvotní středověké etapě. Zatímco omítnutý interiér kostela nám nedovoluje blíže nahlédnout na charakter zdiva, dožívající plášť budovy poskytuje řadu zajímavých pozorování.

Opadaná omítka západního průčelí lodi odhalila skutečnost, že v podstatě všechny zde zjištěné otvory ve stávající podobě, respektive jejich špalety, byly zřízeny až v novodobé historii kostela. V přízemí byl nově prolomen nástupní půlkruhově sklenutý portál do lodi, v jehož ostění zjišťujeme rozebrané a druhotně použité odstupněné ostění raně gotického okénka. Špalety prolomeného otvoru jsou vyzděny z cihel (272 krát 140 × 60 mm). Západní štítové průčelí lodi má zpevněná armovaná nároží. Zbytky omítek dokládají lemující pásek s navazujícími klasicizujícími festony. Omítková vrstva byla, jak je možné pozorovat nad se-

verní částí záklenku, natažena na starší omítkovou vrstvu. Dvoukřídlé dveře jsou klasicistně dekorovány, včetně kovových charakteristických prvků. V ose portálu bylo nad jeho záklenkem prolomeno okno, jehož špalety byly vyzděny převážně z cihel a původně sahaly poněkud níže. Do jeho dolní části byl později vložen kruhový mramorový terč s kouřanským městským znakem. Nápis s chronogramem je zachován jen v torzu, přesto tvarosloví vylučuje starší literaturou uváděnou dataci do 17. století.

Po levé i pravé straně byly dodatečně vylámány niky, z nichž severní je nyní zazděna. Jižně od portálu byl do mělké niky umístěn kvalitní, opět mramorový klasicistní náhrobek, doplněný i zde štukovou festonovou dekorací. Severně od portálu je cihlami zazděná větší plocha nejasného původu, snad dalšího, zaniklého náhrobku.

Štít se vztahuje k prvotní gotické fázi, patrná je však jeho podstatná tvarová úprava související nejspíše s pozděně barokními až klasicistními zásahy. Změněn, přesněji mírně snížen byl jeho prvotně daleko vertikálnější působící obrys. Horní část byla přezděna z cihel, možná až po roce 1900 v souvislosti se stávajícím krovem. Dolní úseky štítu byly cihelnou přízdívkou naopak doplněny, a to s vazbou na ukončující rustikální volutu, umístěnou tam, kde lze očekávat vylomenou konzolu gotické římsy. K ní přiléhaly další drobné volutky dochované jen torzálně. Při severozápadním rohu je navíc pod volutou dochován úsek římsy dokládající bohatší členění fasády. K této etapě nesporně náležela i plastická výzdoba ve středu štítu. Rozměrné Boží oko však je dochováno nespíše až v podobě dané přemodelováním na počátku 20. století.

Severní stěna lodi obsahuje (od západu) portálek vstupu na kruchtu, gotické okno a okno novověké (obr. 6). Římsa je fabionová, v současné podobě snad až z počátku 20. století. Zjišťujeme, že obvodové zdívo bylo vyzdíváno z lomového kamene, který by kladen v konstrukčních vrstvách. Velice dobře jsou nad terénem zřetelné tři pásy lomového kamene (obr. 6-1). Zdící prvky třetí vrstvy mají od-

Obr. 5: Třebovle kostel sv. Bartoloměje. Pohled na západní štít z předního prostoru (foto M. Kovář).

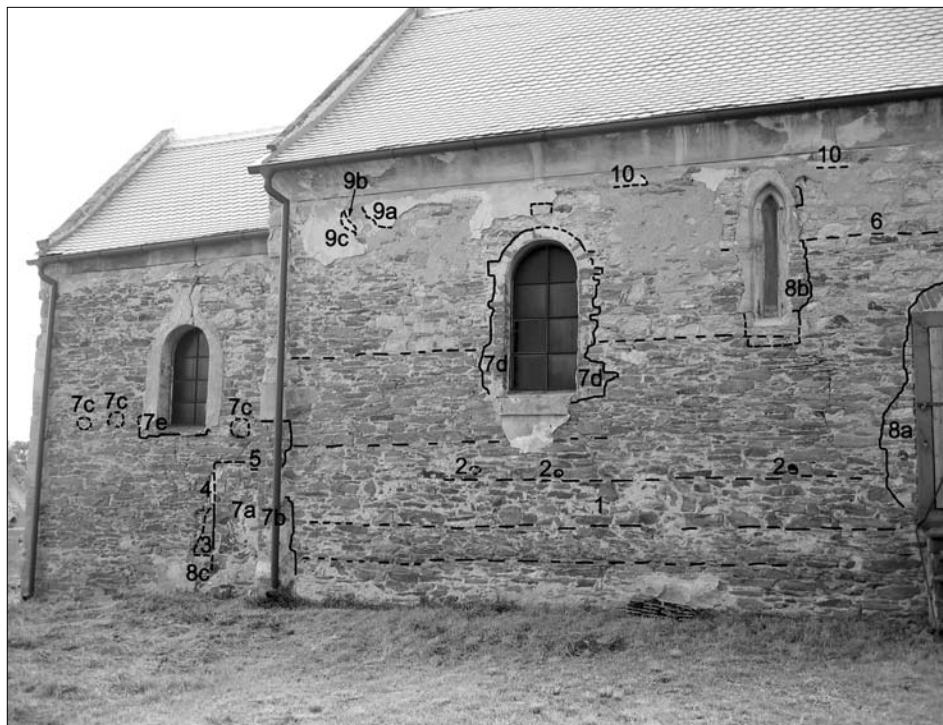

Obr. 4: Třebovle kostel sv. Bartoloměje. Pohled do chóru se zbytky původní raně gotické výmalby (foto M. Kovář).

lišný charakter, a souvisejí patrně s jinou dodávkou kamene. Právě na koruně této třetí (dnes viditelné) vrstvy zjišťujeme stopy po zazděných dřevěných kuláčích (některé se zachovaly, nepochybně náležely konzolovému stavebnímu lešení (obr. 6-2). O jednotné výstavbě kostelní lodi svědčí vý-

razná vodorovná ložná spára přecházející přibližně v úrovni poloviční výšky raně gotického okénka (zde odpovídá kameňořezu stojky) i na západní průčelí. Na západním konci lodi je osazen portál, který může hypoteticky odpovídat prvotnímu vstupu na tribunu. Stávající otvor je zřejmě větší, protože byl dodatečně vlámán do středověkého zdíva (současně s vyzdíváním sakristie a opravou stojky východně navazujícího okénka). Jeho sedlový tvar by mohl nasvědčovat již klasicismu. Profilace čel kamenných stupňů však svědčí o pozdější neoslohové úpravě, ke které se váže řada dalších prvků (portál v ohradní zdi hřbitova, oba portálky sakristie).

Rovněž okno v severní zdi lodi s půlkruhovým záklenkem a špaletami vyzděnými z cihel

Obr. 6: Třebovl (okr. Kolín), kostel sv. Bartoloměje. Základní nálezové situace na severní straně kostela. Pohled na kostel od severozápadu. 1 – patrné vrstvení zdiva v pásích z odlišných dodávek stavebního kamene (ve vyšších partiích výrazně převažuje lomový opukový kámen používaný pro tesání architektonických prvků v kostele, 2 – kapsy konzolového lešení, 3 – přízdívka stojky ostění gotického portálu do sakristie ve stavební mikrofázi, 4 – špaleta portálu původní sakristie, 5 – zazdžený dřevěný prvek, 6 – technologická spára přecházející na západní průčelí kostela, 7a – zazdívka portálu sakristie obsahující mj. zlomky pískovce, 7b přezdění nároží lodi patrné v souvislosti se stržením sakristie, 7c – kapsy po konstrukci střechy sakristie, 7d, e – dodatečně prolomené barokní okno v presbytáři a lodi, 8a – prolomení (úprava špalet) nástupu na tribunu a opravy soklového zdiva presbytáře, 8b – přezdění ostění raně gotického okénka (pod bankálem je patrný drobný montážní otvor ihned zazdžený po osazení bankálu) současně s úpravou špalet nástupu na tribunu (pozn. ložná spára v raně gotickém zdivu nad vysprávkou z cihel pravé stojky raně gotického okna přechází i na západní průčelí kostela), 9a – 9c, vrstvy novověkých omítek, 10 – pozůstatky vytaženého pásu v omítkce (foto a analýza M. Kovář).

(tl. 65 mm) sem bylo vloženo dodatečně (současně byla prolomena okno v jižní stěně lodi, presbytáři, i západním průčelím). Pod hlavní římsou se zachovalo, z části přezděné cihlami tl. 60 mm, ostění štíhlého raně gotického okénka. Jeho ostění je ústupkové, s vloženou jeptiškou v záklenku. Poloha okénka svědčí patrně o přibližném rozsahu tribuny, jejíž rozměry proto byly až nečekaně velké. Její rozlehlosti však dobře odpovídá i středověká malířská výzdoba, která bude sledována samostatně.

K zajímavému pozorování docházíme při ohledání severovýchodního nároží lodi. Nároží si zachovalo ve vyšších partiích armování z masivních kamenných bloků. V dolní partii nároží ovšem pozorujeme přezdění z cihel (259 × 114 krát 68 mm), které mírně přesahuje kamenný lic (obr. 6-7b).

Tuto anomálii pochopíme při podrobnějším pohledu na severní bok presbytáře. Je v něm dnes osazeno okno s druhotně prolomenými špaletami, nepochybně vyzděnými z cihel obdobného formátu jako v lodi. Přibližně v úrovni bankálu okna je možné při bližším ohledání zjistit zazdžené kapsy, zhruba respektující jednu výškovou úroveň (obr. 6-7c). Jejich velikost neodpovídá výše uvedeným kapsám po konzolovitěm lešení v lodi. Při styku presbytáře a lodi je navíc dobře zřejmý zazdžený portál (obr. 6-7). Zajímavé je, že původní levá špaleta zazdženého portálu vykazuje již dvě stavební fáze (či spíše mikrofáze, obr. 6-3), definovatelné na základě jak odlišné barvy pojiva, tak díky odlučující se struk-

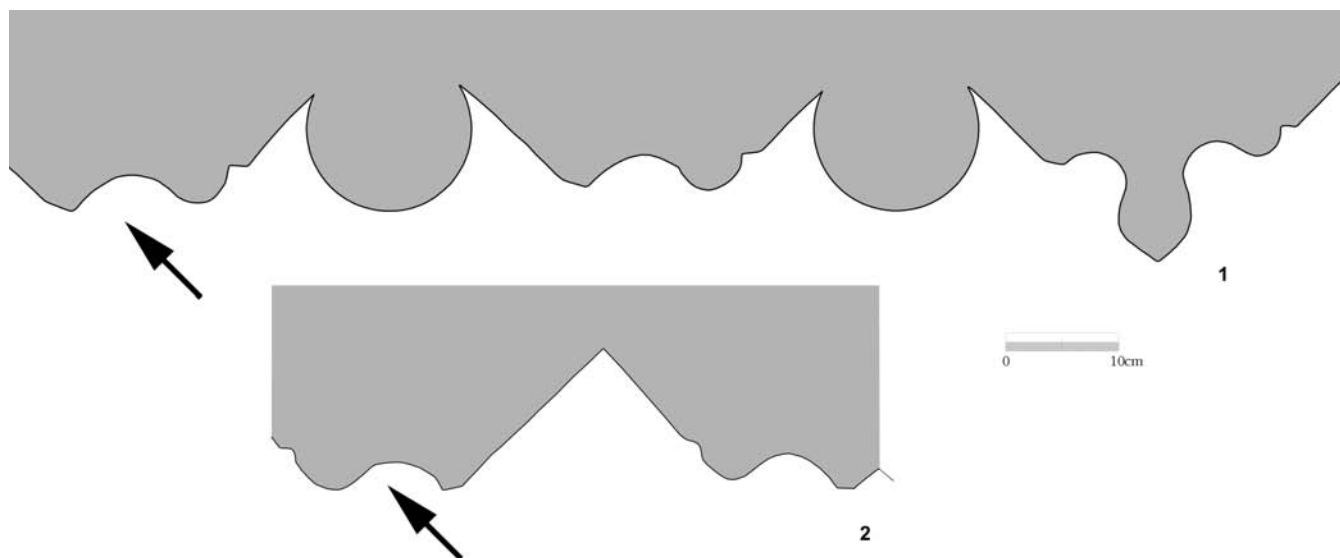
tuře zdiva. V nadpraží zazdženého otvoru zjišťujeme v objemu zazdívky dřevěný trámeček. Celou situaci lze nejpravděpodobněji interpretovat jako pozůstatek dodatečně odlámané sakristie. Zmíněné kapsy by mohly souviset s konstrukcí zastřešení, portál pak s nástupem do chóru. Přezdění severovýchodního nároží lodi by nasvědčovalo porušení zdiva, které mohlo vzniknout při stržení sakristie, jejíž zdivo mohlo teoreticky být provázáno se zdivem lodi, a mohlo tedy náležet prvotnímu vybavení stavby. Charakter zazdivek kapes i portálu je obdobný (zdivo plomb obsahuje mimo jiné výrazné nažloutlé pískovce). Zazdžení otvorů tedy proběhlo velmi pravděpodobně v rámci jedné stavební akce.

Východní štítové průčelí kvadratického presbytáře má armovaná nároží, kvádry jsou zde rozměrné jako v horní partii nároží západního průčelí. Drobné štíhlé osově okno je raně gotické (obr. 9), shodného typu jako okno tribuny severního průčelí lodi. Okénko má opět ústupkovou špaletu a jeptišku v záklenku. Ve štítu je patrná úprava jeho obvodu i v korunní části.

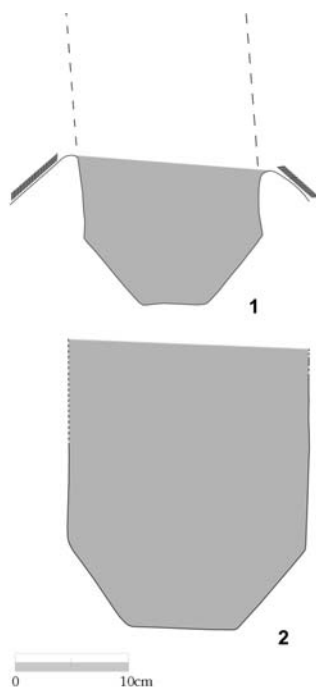
Raně novověké úpravy patrně i zde zakryly nároží s omítkovým armováním, zachováno ale zůstalo jen torzo omítky navazující na hrubší omítkový sokl.

Jižní stěna presbytáře je zakryta mladší sakristií, přemístěnou sem ze severu. Její datace není jednoznačná, jihozápadní nároží má dokonce méně výrazné kamenné armování. Poloviční štíty pultové střechy i západní sedlový portálek ale náležejí nejdříve pokročilejšímu 19. století. Vyloučit nelze ani spojení se zásadní úpravou z počátku 20. století.

Jižní exteriérová stěna kostela je dnes pokryta omítkami. V jižní stěně lodi je osazen ústupkový portál s lomenou archivoltou, který je dnes zazdžený. Profilce jeho nároží je tvořena výžlabkem, který přechází v oblounek (obr. 7-2). Profilace nad soklem je ukončena drápkem. Tento prvotní hlavní vstupní portál byl v lici doplněn plastickou bosáží vytvořenou v maltě. K této úpravě patrně náležela i v omítkce vytažená lišta na soklu kostelní lodi. Omítkovou bosáží bylo opatřeno i jihozápadní a jihovýchodní nároží lodi, kde je pozůstatek bosáže možné zjistit pod dodatečnou přízdívkou stávající sakristie. Tato omítky byla opatřena výmalbou žluté barvy. Tyto poznatky o výrazné novověké úpravě odpovídají zjištěním ze západního i východního průčelí stavby. Dataci nemůžeme upřesnit, nejspíše lze uvažovat o 17. století. Výplň portálu tvoří dvoukřídlé klasicistní dveře s původním kování.

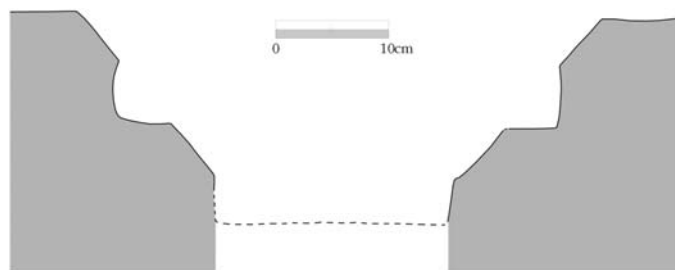

Obr. 7: Srovnání profilací raně gotických portálů. 1 – profilace jižního portálu kostela sv. Bartoloměje v Třebovli; 2 – profilace severního portálu kostela sv. Bartoloměje v Kouřimi. Šipka směřuje k obdobně profilovaným nárožím ústupků, stranově převráceno (zaměřil M. Kovář, překreslil V. Doronjac).

Obr. 8: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. 1 – profilace klenebního žebra v chóru (nad konzolou, čárkově naznačena profilace ve vyšší části klenby); 2 – Kolín nad Labem, čp. 27, profil raně gotického klenebního žebra (zaměřil M. Kovář, překreslil V. Doronjac).

Okno s půlkruhovým záklenkem v jižní stěně presbytáře zde bylo v dnešní podobě prolomeno dodatečně, jak naznačuje i poškozená historická omítka s bosováním nad soklovou partií zdiva jižní stěny. Zdá se tedy, že okna jsou ve stávající podobě mladší, než fáze s výrazným bosováním. K této úpravě náleží zbytky omítkové vrstvy šedobílé barvy, která je již natažena na omítku s výše zmíněnou bosáží. V pravé špaletě okenního otvoru, která je jinak společně s bankálem vyzděna z cihel, je možné zjistit druhotně použitý zlomek raně gotického, nejspíše okenního ostění. Stratigrafie omítek na jihozápadním nároží lodě vykazuje minimálně dalších 5 omítkových vrstev, velmi pravděpodobně až novověkého původu.

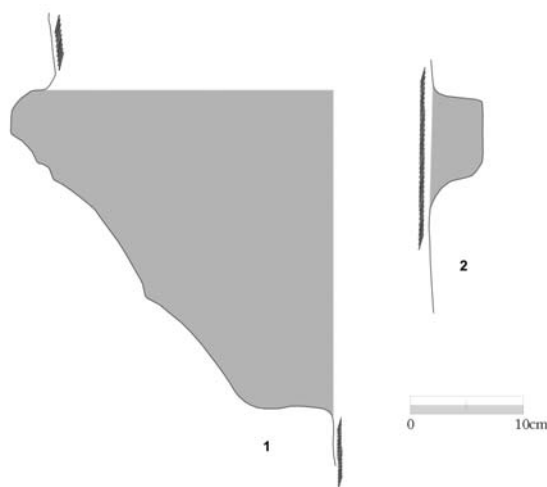
Obr. 9: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Profilace ostění raně gotického okna ve východní straně presbyteria (zaměřil M. Kovář, překreslil V. Doronjac).

Loď je plochostropá, omítaná. V jižní stěně je dochována nika ústupkového portálu. Ve špaletách se zachovaly kapsy pro závory. Ostatní otvory byly sledovány v rámci popisu exteriéru.

V západní části lodi stojí zděná tribuna, jejíž tvarosloví odpovídá počátkům 20. století. Dvojice antikizujících sloupů nese trojici polí podklenutých plochou segmentovou klenbou. Plný parapet s dekorativními rámy prolamují varhany z téhož období. Tato kruchta nahradila starší řešení, z něhož byl patrně druhotně použit masivní trám do konstrukce zábradlí kruchty.

Tento starší prvek by odpovídal naší hypotetické představě o podobě prvotní tribuny. Udivující je její rozměr, přesněji hloubka dosahující asi třetiny délky lodi. Nedomníváme se, že by byla podklenuta. Spíše by se jednalo o dřevěnou konstrukci, čemuž by odpovídalo její protažení k nise jižního vstupního portálu. Tento rozsah totiž dokládá již v rámci exteriéru sledované raně gotické okno v severní stěně lodi, jež se nesporně k tribuně vztahuje. Rozměrům kruchty zdůrazňujícím její význam odpovídají i objevené náročné nástěnné malby.

Loď je prolomena do presbytáře lomeným vítězným obloukem s okosenými hranami stojek, které jsou zakončeny nad soklem trojúhelními ploškami. S ranou gotikou jsou rovněž ve shodě subtilní vyžlabené pateční římsy (obr. 10-2) jinak neprofilovaného hrotitého záklenku. Presbytář je zaklenut jedním polem křížové žebrové klenby.

Obr. 10: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. 1 – profilace konzoly v severovýchodním rohu presbytáře; 2 – profilace římsy vítězného oblouku (zaměřil M. Kovář, překreslil V. Doronjac).

Klenba má jen mírně stoupající vrcholnice. Klenební žebra dosedají na mírně protažené konzoly, které mají ostruhovitě probrané boky dvěma mělkými výžlabky (obr. 10-1). Na krycích deskách konzol mají mírně přehnuté okraje (obr. 8-2). Klenební žebra vykazují v profilu obdélný průřez s okosenými hranami (obr. 8-1). Drobný svorník má kruhový, mírně konkávně probraný líc. Žebra vybíhají nad konzolami z náběžných štítků rozmanitých tvarů. V severním boku presbytáře je osazen drobný sanktuář doplněný dodatečnou omítkovou paspartou. Vlastní pravouhlé ostění má jednoduchou profilaci (předstupující pásek, směrem dovnitř doplněný čtvrtkruhovým výžlabkem). Nad překladem vyrůstá odsazený drobný vimperk pročleněný trojlistem, ve vrcholu doplněný křížem s proláklými rameny. Vnější ploché omítkové rámování lze vztáhnout ke značně rustikalizovanému baroknímu pojetí. Sanktuář je opatřen dřevěným překladem z prken a kovanými dvířky. Ve východní stěně presbytáře je osazeno raně gotické okno s ústupkovou špaletou a vloženou jeptiškou ve vrcholu záklenku (obr. 9). V severní stěně presbytáře je prolomeno okno s půlkruhovým záklenkem. Dle všeho vzniklo až po odstranění prvotní sakristie.

V jižní stěně je dnes osazen historizující sedlový portál, odpovídající tvarově vnějšímu portálu sakristie i vstupu na kruchtu. Vede do dodatečně připojené plochostropé sakristie. Západní stěna sakristie je přiložena dodatečně ke staršímu nároží gotické lodě (a k jejím omítkám, které se zachovaly pod přiloženým zdívem). Od jihu je sakristie osvětlována oknem.

V presbytáři i lodi byla restaurátorským průzkumem Vlastimilem a Tomášem Bergerovými odhalena souvislá vrstva původních raně gotických omítek s malbami. Závažné je zjištění, že malby přecházejí i na část západního štítu kostela, který je dnes skryt nad plochým stropem.

Krov sedlové střechy nad presbytářem je hambalkové konstrukce odpovídající počátkům minulého století. Nejpozději tehdy byla snížena koruna zdiva. Proto se nedochovala kamenná římsa; stávající římsa je novodobá, fabionová, snad z počátku 20. století.

V prostoru krovu se dodnes zachovaly především oba gotické štíty. Východní štít je trojúhelního tvaru a je vyzděn

z lomového pečlivě kladeného kamene. V úrovni přiložené klenební kápě presbytáře je vnitřní líc odlišné kvality (líc vykazuje značné nepravidelnosti). Při patě štítu, těsně nad rubem křížové klenby, je možné pozorovat otisk trámy, který lze snad interpretovat jako vazný. Pod ním je při nárožích patrný velice nepravidelný líc zdiva, dokládající původnost zaklenutí. Klenba z rubu působí mírně vzduté, typické je zběžné rovnání kamenů pokládaných do malty. Severní a jižní stěna presbytáře je nad klenbou v současnosti omítnuta. V severovýchodním rohu těsně nad kápí klenby zjišťujeme otvor, patrně po stavebním lešení. Výše jsou ve štítě prolomeny rovněž dva otvory čtvercového tvaru.

Závažnější poznatky je možno získat již z běžného pohledu na západní štít. Vlastní zdivo štítu je mírně odsazeno od interiérového líce západní zdi lodi, na níž jsou při průlezu na půdu dle všeho patrně pokračující zbytky gotické výmalby stěn, určující již zmíněnou vyšší úroveň středověké koruny obvodového zdiva. Plocha štítu je omítnuta olíčenou vápennou omítkou, v jádru žluté barvy (obr. 5). Nápadná je především plocha zachované středověké omítky, jejíž líc je zvlněný obdobně jako nižší omítkové partie. Zachovala se zde unikátní dekorativní výmalba. Tvoří ji šikmé pásy poměrně rozměrných lilií, malovaných ve střídajících se šedých a červenohnědých tónech. Typ výzdoby nejspíše napodobuje látkový dekor, pro což svědčí „odříznutí“ lilií při ramenech štítu. Datace je značně problematická. Tvary jsou na jednu stranu ještě gotické, některé jsou však malovány značně zjednodušeně až primitivně. Nelze proto vyloučit vznik až v nejpozdější gotice (?), kdy však mohlo být obnoveno starší řešení. To totiž nesporně dokládá u nás dosud zcela ojediněle prokazatelné řešení interiéru. Loď kostela nemohla mít rovný strop, ale mezi vaznými trámy byl umožněn průhled do konstrukce krovu, nebo dřevěné klenby. Narušení západního štítu změnou obrysu a zatékání znemožňují rozhodnout, zda se jednalo o prostý průhled, či na liliemi zdobenou lichoběžníkovou plochu štítu navazovalo pak rovněž zdobené dřevěné bednění (?). Omítky horní části štítu, respektive hrubý dodatečný přehoz, přechází na zbytky omítky s liliemi, aniž bychom zde pozorovali zbytky charakteristického otisku či výběhu původní omítky. Řešení zastropení dřevěnou klenbou nebylo u tohoto druhu staveb v regionálním měřítku ojedinělé, jak dokládá srovnatelné řešení zastropení presbytáře kostela sv. Michaela Archanděla v Podolí, který je možno nově datovat snad do 70. let 13. století.²⁴⁾

Poslední štít, nalézající se mezi lodí a presbytářem, je cihelný. Byl zcela přezděn při poslední velké úpravě. Nad segmentově sklenutým průchodem je umístěna datace „1903“. Nutno ještě doplnit, že oproti původním štítům nesoucím kované kříže je tato mladší konstrukce osazena kamennou křížovou kytkou. Zda se jedná skutečně o tradované druhotné užití prvku z nedaleké Klášterní Skalice, bude možno rozhodnout až po detailním studiu.

Součástí areálu kostela je i samostatně v ohradní zdi severně kostela stojící zvonice. Je to jednoduchá hranolová stavba, s exteriérem o dvou neoddělených podlažích, ukončená fabionovou římsou a prostou stanovou střechou. Kle nutý vstup do přízemí směřuje k jihu, okna zvonicevého patra jsou půlkruhově sklenutá. Stavba je nejspíše barokního původu. V přízemí jsou uloženy renesanční náhrobky vyzvednuté při některé z oprav z podlahy kostela. Vložená

dřevěná konstrukce se schodišti a zvonovými stolicemi je patrně barokní, s rustikálním dekorem. Východně k ní přiléhá torzo přízemní stavby, snad márnice, zastřešené sedlovou střechou. Nelze vyloučit, že výstavba zvonice probíhala v návaznosti na stavební úpravy samotného kostela, kdy zde byla proražena rozměrná okna a západní vstup do lodě.

Pokud shrneme naše předběžná pozorování, můžeme kostel sv. Bartoloměje hodnotit jako jednoduší kostel s klenutým kvadratickým presbytářem se sakristií po jeho severní straně a patrně západní tribunou. Závažná je skutečnost, že loď nebyla zaklenuta a měla volný průhled nejspíše do krovu. Toto řešení přesvědčivě dosvědčuje přítomnost maleb na západním štítu kostela.

Celkový korpus našeho kostela s obdélnou lodí, pravouhlým presbytářem a k němu na severu původně přiloženou sakristií (obr. 1), má řadu obecných paralel ve středoevropském prostoru. Tento typ kostela se stal normou ve třetí čtvrti 13. století například u raně gotických kostelíků na Slovensku.²⁵⁾ Co se týče uspořádání lodi, musíme v domácím prostředí předpokládat neklenuté lodní prostory v románské architektuře.²⁶⁾

S presbytáři kvadratického půdorysu se setkáváme v české architektuře již ve druhé polovině 12. století, jak dříve soudila A. Merhautová.²⁷⁾ V jižních Čechách se s čtvercovým presbytářem setkáváme podle J. Kuthana na konci 12. století. V polovině (či respektive ve druhé čtvrti) 13. věku zde zcela zobečnil.²⁸⁾ Výzkum kostela sv. Martina v Radomyšli u Strakonice ovšem doložil v tomto regionu užití pravouhlého presbyteria již kolem poloviny 12. století.²⁹⁾ Pro zjištění, že užití pravouhlého presbytáře nemuselo být v průběhu 12. století v jihočeském regionu výjimečné, svědčí i výzkum kostela sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích.³⁰⁾ Pravouhlým závěrem byl již opatřen i známý románský kostel sv. Jiljí v Milevsku.³¹⁾ Kvadratickým chórem byl vybaven i raně středověký předchůdce stávajícího kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou. K. Benešová jej zařadila před rok 1200.³²⁾ V tomto případě je ovšem nutné poznamenat, že starší zahrádecký kostel, vyjma základu, byl patrně dřevěný.³³⁾ Ve východní části středočeského regionu (zejména na Kutnohorsku), je výskyt pravouhlého presbytáře ve druhé polovině 13. století zcela běžný.³⁴⁾ Rovněž ve východní polovině Prahy a přidružených obcích se běžně setkáváme s kvadratickými chóry, a to již od druhé čtvrti 13. století (Hrncíř, Kunratice, Kyje, Modřany, Třeboradice aj.).³⁵⁾ Gotické pravouhlé presbytáře nalezneme jak u venkovských kostelíků v severozápadní části Středočeského kraje (například Dřínov,³⁶⁾ Dubany,³⁷⁾ Kropy³⁸⁾), tak na Benešovsku (Hodětice,³⁹⁾ Vysoký Újezd⁴⁰⁾ a jinde). Srovnatelná je situace v dalších českých regionech, například na Frýdlantsku, kde byl pravouhlý presbytář ve druhé polovině 13. století zcela obecný.⁴¹⁾ Naopak na sousedním Českolipsku pravouhlým presbytářům konkurují polygonální závěry.⁴²⁾ V západních Čechách, například na Plzeňsku, se s pravouhlým presbytářem u venkovských kostelíků setkáváme celkem běžně již před polovinou 13. století.⁴³⁾

Obecně mají srovnatelné pravouhlé závěry u drobných kostelíků velice dlouhou tradici, tkvící již v raně středověké architektuře severoevropské.⁴⁴⁾

Je vhodné podotknout, že ploše uzavřené chóry zažily v širší středočeské oblasti renesanci ještě po polovině 14. sto-

letí, tentokrát pod vlivem „rožmberské huti“⁴⁵⁾ (Kondrac, Sedlčany, Živohošť, a nedaleký kostel sv. Filipa a Jakuba v Oldřichově⁴⁶⁾). Nalezneme je v průběhu 14. století i jinde – například v Bedřichově Světcí u Bíliny.⁴⁷⁾

Architekturu presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Třebovli lze obecně charakterizovat jako syntézu pestrého dobového formálního repertoáru (náběžní štítky). Křížová klenba presbyteria má mírně stoupavé vrcholnice. Zdá se, že je již poněkud odlišný charakter od výrazných kupolovitých raně gotických kleneb z doby před polovinou 13. století. Nápadná je snaha o dílčí vyrovnání výšky čelního oblouku a vrcholu klenby, tedy tendence tolik příznačné pro poklaské pojetí slohu.⁴⁸⁾ Tvar klenebního žebra je obdélného profilu s okosenými hranami (obr. 8-1). V regionálním měřítku nacházíme pro něj srovnání v klenbě raně gotického domu čp. 27 v Kolíně nad Labem (obr. 8-2)⁴⁹⁾, nebo nedalekých Oleškách.⁵⁰⁾ Pro profilaci žebra nalézáme patrně srovnatelné řešení také v kostele sv. Václava ve Chvojinku a samozřejmě i jinde.⁵¹⁾ Tvary náběžních štítků, v nichž koření žebra, nejsou v presbytáři trebovského kostela stejné. Okos žebra do jednoho z nich přechází jednak prostřednictvím trojúhelné plošky (přítomná je i varianta se vzduchým trojúhelným zakončením profilu), v jiném případě má čelo náběžního štítku tvar dvou obloučků. Pro prvně jmenované řešení nalézáme obdobné řešení opět v kostele Věch svatých v Oleškách.⁵²⁾ Pro další typ zakončení štítku (vzdutá trojúhelná ploška) nalezneme paralelu například v kostele sv. Havla v Myšenci, v presbytáři kostela Narození Panny Marie v Písku a podobně.⁵³⁾ Pro třetí typ štítku lze uvést analogii z krypty nedalekého kostela sv. Štěpána v Kourimi. Obecně se náběžní štítky běžně vyskytují v domácí raně gotické architektuře, jejich vyznění v regionální tvorbě náleží patrně až polovině následujícího století, ale zjistili jsme je v rustikalizovaném pojetí i v pozdní gotice (Křivoklát, Panoší Újezd – zaklenutí chóru).⁵⁴⁾ Klenební žebra dosedají na konzoly rámcově jehlancového tvaru. Jak bylo řečeno, boky mírně protažených konzol jsou probrány mělkými výžlabky. S takovým negativním odebráním hmoty z těla konzoly v Čechách se setkáme například v kapitulní síni ve Zlaté Koruně.⁵⁵⁾ Motiv probrání negativního těla konzoly, respektive jejich členících prutů, sledujeme i v lokální tvorbě: na poškozené raně gotické hlavici (kterou se budeme blíže zabývat na jiném místě) pocházející zřejmě z kláštera minoritů v nedaleké Časlavi.⁵⁶⁾ Prožlabená těla konzol v tomto regionu nalézáme běžně i ve 14. století (Vítice, Skramníky). Pro profilaci abaku konzoly nalézáme snad blízké srovnání v detailech podklenutí tribuny v Sedlčanech.⁵⁷⁾ Masivní výrazně přehnuté abaky známe jak ze druhé, tak i třetí čtvrti 13. století (Písek, Zvíkov aj.).

Pro úvahy o časovém zařazení a slohovém hodnocení architektury kostela je důležitý jižní portál. Jak již bylo uvedeno, portál je řešen jako ústupkový, s lomenou archivoltou. Profilace nároží je tvořena oblounem, který přechází ve výžlabek. Profilace je nad trnoží ukončena drápkem. Portál má blízkou, ale podstatně náročnější analogii v severní lodi kostela sv. Štěpána v Kourimi (snad 70. léta 13. století). Zde nalézáme obdobnou profilaci na hranách shodně pojatého ostění (obloun s výžlabkem). I zde se vytrácí profilace nad trnoží v drápcích (srov. obr. 5).

Datování článků presbyteria potvrzuje omítka s malbami, která přechází přes kamenické články.

Obr. 11: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Východní stěna presbytáře, jižní část. *Sapientia s proroky – Ecclesia ex circumcissione* (foto P. Macek).

Obr. 12: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Východní stěna presbytáře, jižní část. Detail po levé straně *Sapientiae* (foto P. Macek).

Souvislost kostela sv. Bartoloměje v Třebovli s nepříliš vzdáleným kostelem sv. Štěpána v Kouřimi byla zaznamenána už v části článku o architektuře kostela. Poměrně vysoká kvalita i zajímavá ikonografie odkrytých fragmentů nástěnných maleb dovoluje uvažovat o tom, že i nástěnné malby spadaly do téhož okruhu jako nedochované (nebo zatím neznámé) malby v Kouřimi, kde byly dosud odkryty pouze pozdější nástěnné malby z doby kolem roku 1400.⁵⁸⁾

Ze sond provedených restaurátory Vlastimilem a Tomášem Bergerovými v letech 2002–2003 je zřejmé, že vnitřní stěny kostela pokrývá souvislá vrstva maleb, zakrytá několika vrstvami pozdějších nátěrů. Restaurátoři provedli sondy na východní stěně presbytáře, severní stěně lodi a na západní stěně nad tribunou a přilehlých částech jižní a severní stěny.

Nejrozsáhlejší sonda (I) se nachází v severní části východní stěny pravoúhlého presbytáře. Malba provedená na omítce přesahuje i na kamenné ostění okna uprostřed stěny. Restaurátoři zde odhalili větší část výjevu s pěti sedícími postavami, z nichž prostřední je zobrazena en face. Hlavu s nimbem, zavínutou tmavou rouškou, má nakloněnu mírně k pravému rameni, v oválném obličejí je patrné levé oko. Levicí přidržuje otevřenou knihu, kterou má opřenu o levé koleno, zbytek je nečitelný. Po obou stranách ženské postavy sedí symetricky ve stejné úrovni (*synthronos*), čtyři postavy s židovskými klobouky, po dvou po každé straně, obracející se s výraznými gesty k ústřední postavě. Z nich je nejlépe dochována postava po levici, zobrazená stejně jako ostatní tři, ve tříčtvrtečním profilu, oděna do světle okrové tuniky. Modelace je z větší části setřena, ale na levém kolenu je dochováno kresebné, ostře zalamované členění roucha, v protáhlé tváři je částečně dochováno levé oko. Pravici má pozdviženu do úrovně ramene a vytrčený ukazovák směřuje k ústřední postavě. Postava napravo za ním je dochována jen v obryse, má rovněž bílý židovský klobouk. Sedící postava po pravici je sice dosti poškozena, má členitější obrys a oběma pozdviženýma rukama drží před tváří ústřední ženské postavy otevřenou knihu. Poslední postava vlevo je silně poškozena, má však zřetelně také židovský klobouk. Nad polem s výjevem je částečně dochovaná vodorovná bílá páska s černým nápisem kapitálou: **SEDET...CIA**. Nad nápisem je úzký pás s klikatkou a nad ním širší černý pás s bílou masivní kresbou vlnovky s bobulovitými rozvilinami. Z fragmentu nápisu lze předpokládat, že jde o Moudrost – Sapientii. Takto koncipovaný výjev je v ikonografii středověkého malířství ojedinělý, představuje zřejmě trůnící Moudrost Boží mezi starozákonními proroky. Blízkou analogií, kompozičně zcela totožnou, je výjev namalovaný na stejném místě, tedy na vý-

chodní stěně v pravoúhlém presbytáři kostela sv. Jana a Pavla v Krtni, obsah malby je ale poněkud posunut: ústřední postava v Krtni je korunovaná, čtyři postavy po stranách s podobně výraznými gesty mají rovněž nimby a jsou oděny do klasických antických rouch, užíváných běžně pro apoštoly: jde zřejmě o čtveřici apoštolů, snad evangelistů. Postavy nedrží, tak jako v Třebovli, individuální atributy – knihy, ale všechny se dotýkají rozvinuté bílé pásky, která, ležíc na klíně postav, probíhá horizontálně celou kompozicí. Výjev v Krtni byl interpretován A. Merhautovou⁵⁹⁾ jako *Ecclésia* mezi evangelisty, Z. Všečekovou⁶⁰⁾ jako *Sapiencia* mezi starozákonními postavami. Srovnáním obou kompozic shledáváme, že jde o scény komplementární. Zatímco v Třebovli jde o námět *Ecclésie-sapientie* v rámci starozákonním, s individuálními atributy knih u jednotlivých postav, v Krtni jsou sjednoceny jednou společnou páskou – novozákonním křesťanským poselstvím. Obecně je lze označit jako *ecclésia ex circumcissione* a *ecclésia ex gentibus*, jak jsou zobrazeny jako alegorické postavy už na mozaice z 1. poloviny 5. století v chrámu S. Sabina v Římě. Obě malby lze zařadit přibližně do téhož období, třetí čtvrtiny 13. stol. V Krtni nejsou ostatní malby dostatečně dochovány, ale Třebovle snad slibuje odkryt i další zajímavý ikonografický kontext.

V severní části východní stěny presbytáře, naproti výše

Obr. 13: Krtyně (Praha 13), kostel sv. Jana a Pavla. Východní stěna presbytáře. *Cirkev a evangelisté / Ecclésia ex gentibus*, 3. čtvrtina 13. století (převzato: A. Merhautová, o. c. v pozn. 59).

zmíněnému výjevu, je malba odkryta v menším rozsahu (sonda II): odhaluje špatně dochovanou ženskou postavu en face s nimbem, oděnou v dlouhý plášť. V jejím náručí lze tušit dítě na pravé, knihu v levé ruce, stav dochování je však žalostný. Pod rozšířeným pláštěm se zdají být po obou stranách fragmenty postav. Postava tak nejspíše představuje Madonu Ochránitelku, nejde-li ovšem opět o alegorii, např. *Caritas*. Stav dochování malby je velmi chatrný. Sonda zde zachycuje částečně i níže položenou, iluzivně malovanou zavěšenou draperii (*lambrekýn*), která asi pokrývá dolní část presbytáře, možná i celého kostela.

Rozsahem menší sonda (III), provedená na jižní stěně lodi při triumfálním oblouku, přesvědčivě ukazuje, že malby jsou dochovány i zde. Z odkrytého malého zlomku je však nesnadné rozhodnout, o jaký námět se jedná.

Zbývajících pět sond je provedeno na stěnách nad západní tribunou. Obě rozsáhlejší se nacházejí na západní stěně a jsou přerušeny později přistaveným korpusem varhan. Sonda (IV) v jižní části západní stěny odkrývá klečící postavu, snad ženskou, v profilu, nad níž se táhne horizontální bílá páska s nápisem provedeným kapitálami s uncíálními prvky: **...PANS.DE-CIPIT.EVAM.GA.EXT...** který pak pokračuje na jižní části sondy (V): **...ORANT ISTE. EST BERT...** Nápis se zdá být dobře zachován a po jeho odkrytí by

Obr. 14: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Východní stěna presbytáře, severní část. *P. Maria Ochránitelka/Caritas?* (foto P. Macek).

Obr. 15: Třeboule, kostel sv. Bartoloměje. Západní stěna kostela s klečící postavou a nápisem (foto P. Macek).

nám snad mohl vypovědět více i o donátorovi kostela. Pole pod nápisem je nečitelné, je zde rozeznatelná snad loď. Nad nápisem probíhá úzký pás s klikátkou a nad ním masivní vlys s bílou vlnovkou obohacenou bobulovitými rozvilinami na černém podkladu, táhnoucí se zřejmě po celé šíři západní stěny. Výjevy pod nápisem se zatím nepodařilo identifikovat, protože sondy nejsou dostatečně rozsáhlé.

Poslední dvě sondy jsou na přilehlých stěnách nad tribunou, odkrývají jen cípy draperií. Z jejich umístění je zřejmé, že postavy pokračovaly na stěnách i v místech, kde je dnes druhotně umístěný plochý strop. Sonda na severní stěně (VI) odhaluje dolní část postavy s pláštěm otevírajícím se vpředu lomeným záhybem, podobně je fragment draperie rozeznatelný na jižní stěně (sonda VII). Viditelné fragmenty draperií sice nevypovídají dostatečně o námětech a obsahu maleb, jsou užitečné ale k dataci maleb: cíp draperie, podobně jako dochovaná modelace na draperiích sondy I je pojednán způsobem, který prozrazuje, že spadá do období Lámaného stylu (zv. Zackenstil). Tento způsob geometrického členění je pozůstatkem byzantinismů, které pronikly do západoevropské malby počátkem 13. století. Po dobytí Konstantinopole přinesli s sebou křížáci četnou kořist, mimo jiné ikony a iluminované rukopisy, jejichž vliv se rozšířil po celé západní Evropě, zejména v severní Itálii a Sasku. Formální rysy tohoto stylu přetrvávaly v Čechách až do konce 13. století.

Kromě z větší části dosud zabílených nástěnných maleb v lodi a presbytáři je v podkroví kostela zachována ornamentální výzdoba s malovanými, poměrně velkými červenými a šedými francouzskými liliemi pokrývajícími vnitřní stěnu západního štítu, který byl před zřízením plochého stropu viditelný skrze otevřený krov z chrámové lodi. Malba je sice spíše až z období pozdního středověku, není však vyloučeno, že jen opakuje starší stav. Tento velmi pozoruhodný dekor, který u nás není jinde dochován, je zajímavým svědectvím existence komplexního dekorování chrámového

interiéru, jak se objevuje v evropských středověkých kostelech. Jedinečná výmalba nebyla zakryta nátěrem a unikala pozornosti zejména proto, že po zřízení plochého stropu se ocitla nad ním v prostoru krovu.

Z provedených sond je zřejmé, že nástěnné malby pokrývají všechny stěny kostela. Odhalené části maleb, zejména větší plochy v presbytáři, vykazují poměrně vysokou kvalitu. Kresba je provedena černou i červenou linkou a nepřevažuje nad sytou barevností, v níž se uplatňují zejména syté žluté, hnědavé až červené okry a tlumená zeleň. Nepřevažují dosud kresebné tendence, které se v Čechách vyskytují od přelomu 13. a 14. století a dominují v 1. polovině 14. století, postavy jsou hybné, i když poněkud toporné, a převládá dosud symbolický aspekt

pohybu před přirozeným. Jednotlivé výjevy jsou odděleny ornamentálními pásy a doplněny výraznými nápisy, které tvoří integrální součást obsahu. Konfrontace maleb a textu je typická pro románské i pozdně románské malířství i na našem území. Jsou dochovány např. v kostele sv. Jakuba v Rovném u Stříbrné Skalice,⁶¹⁾ v opatské kapli v Třebíči, kde významně přispěly k ikonografickému určení ma-

Obr. 16: Třeboule, kostel sv. Bartoloměje. Západní stěna kostela s klečící postavou (foto P. Macek).

leb. Ornamentální vlysy zachycené na východní a západní stěně (sondy I, IV a V) mají četné analogie v soudobé knižní malbě v rukopisech Sedleckého antifonáře,⁶²⁾ Mater verborum,⁶³⁾ ale ještě i Oseckého lekcionáře.⁶⁴⁾ Barevnost převažující nad kresbou, objemovost postav, rezidua lámaného slohu, výrazný podíl textů na nápisích i palmetoidní ornament svědčí o vzniku maleb ve druhé polovině, nejspíše ještě ve třetí čtvrtině 13. století. Ve srovnání s nástěnnými malbami jsou tyto malby mladší než byzantinizující sloh Králů ze Starého Města (dnes Museum hl. m. Prahy) i než malby v opatské kapli v Třebíči, z doby před polovinou 13. století, ale starší než nástěnné malby linearizujícího stylu ve farním kostele v Písku.⁶⁵⁾ Podobné srovnáním s knižní malbou se slohová vrstva jeví jako pozdní přechodný styl: je mladší než iluminace Mater verborum (KNM), ale starší než vrstva Oseckého lekcionáře (NK). Slohová vrstva leží na rozmezí románského a gotického slohu, dlouho užívané označení Zackenstil nahradil Belting pojmem alternativní styl, lze jej ale spolehlivě charakterizovat i Krásavým pojmem přechodný styl.⁶⁶⁾

Přesnější ikonografické určení (které se jeví předběžně jako mimořádně zajímavé) i přesnější slohové zařazení bude možné až po úplném odkrytí maleb. Již dnes ale můžeme učinit závěr, že nástěnné malby v Třebovli jsou kvalitním a zdá se, že i dobře zachovaným souborem maleb z období posledních Přemyslovců, o jehož vysoké kulturní úrovni jsou dochovány písemné doklady, z památek samých ale není dochováno příliš mnoho.

Kostel sv. Bartoloměje v Třebovli nepochybně náleží mezi náročnější vesnické sakrální stavby, v nichž rezonuje soudobá kvalitní architektonická produkce. Na okraj zde zmíníme alespoň další dvě stavby, kde se setkáváme s citacemi detailů z větších stavebních podniků, které byly integrovány do jinak nenáročných stavby. To se týká například kostela sv. Bartoloměje v Okřesanči, kde nalézáme na hlavících portálu stejný motiv jako na hlavících přípor severní pilířové řady v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem. Obdobnou dekoraci zjišťujeme i u sv. Michala v Mi-

Obr. 17: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Západní stěna, ornamentální vlys (foto P. Macek).

Obr. 18: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Západní stěna kostela s nápisem (foto P. Macek).

chalovicích poblíž Mladé Boleslavi (podobně pojaté jsou i pasy vítězných oblouků obou kostelíků a jim analogické řešení v Kolíně).

V textu již byly zmíněny některé skupiny kostelů s pravoúhlým závěrem, ke kterým tato stavba náleží. Obecně se nepochybně jedná o časnou, zejména s raně gotickým slohem spojenou hmotovou sestavu. Z tohoto pohledu náleží kostel v Třebovli k typickým dobovým projevům – řekněme standardní úrovně. Snad jen výraznější vertikálita, pokud si doplníme zvýšení ještě dnes poměrně strmých štítů, ukazuje na výraznější a expresivnější výtvarný projev. Zde ale

Obr. 19: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Severní stěna kostela s fragmentem draperie (foto P. Macek).

Obr. 20: Třebovle, kostel sv. Bartoloměje. Západní štít – interiér, francouzské lilie (foto P. Macek).

nastává určitý problém. Vertikalita jako datovací, či mezi progresivnější znaky řazený prvek, má dle všeho daleko obecnější význam, spojený s řadou období. Velkomoravský kostel v Kopčanech je toho ostatně výrazným dokladem.

Prvek, který kostel posunuje do odlišné roviny vydělující stavbu z kontextu běžných vesnických sakrálních objektů, lze patrně hledat v jeho stavebním řešení. Již například rozměrné armovací kvádry jakoby naznačovaly způsob práce spojený s daleko rozměrnější stavbou. Tento technologický postup lze velice dobře vztáhnout k dochovaným architektonickým prvkům. Například patky s náběžníky v klenutém presbytáři lze ještě spojit s obecnějšími trendy, kdy řada objektů navazovala, či přesněji snažila se navázat na velké, umělecky pregnantněji tvarované stavby. Jižní portál však nepochybně směřuje k blízké, stavebně i stylově vyhraněné Kourimi. Sledovaný vztah k tamější bazilice opět kopíruje postupy, kdy větší stavba se svojí kamenickou hutí okolí ovlivňuje. Členění ostění v Třebovli je ale řešeno poučeně. Nejedná se o mechanické přijetí, případně rustikalizované „převyprávění“. Zjednodušený tvar si zachovává určující stylové prvky i čistotu provedení. Lze proto uvažovat o bezprostřednější vazbě na kourimskou hut.

Se stavební činností ve významné Kourimi nás ale spojuje zcela zásadní objev vycházející z archivního bádání. I když závěrečný soud nebude zřejmě nikdy jednoznačný, veškeré dosavadní úvahy směřují ke konkrétnějšímu určení stavebníka, kterým mohl být v této časné době ambiciózní kourimský měšťan. Spekulace nás potom přivádějí k onomu Adlothovi, doloženému k roku 1297. Zanechme ale dohadů. Již možnost měšťanské fundace ve 13. století je unikátním zjištěním, která navozuje řadu dalších otázek.

S Kourimi však spojuje stavbu i její malířská výzdoba, pokrývající nejen zdivo presbytáře, ale i celou loď. Náročné pojetí interiéru se zcela mimořádně zachovanými nástěnnými malbami řadí kostel v Třebovli mezi významné stavby posledních Přemyslovců. Na základě formálního pojetí architektury a předběžného časového zařazení maleb je možné kostel přesvědčivě datovat obecně do druhé poloviny 13. století, pravděpodobně však ještě do sklonku třetí čtvrtiny (eventuelně osmdesátých let) téhož věku. Blížší dataci by bylo možno stanovit dendrochronologickým průzkumem zjištěných dřevěných prvků. To již bude úkol pro další výzkum kostela, který by měl rovněž dokumentovat po přístavení lešení množství zachovaných omítek jižní stěny lodě.

Zcela zásadní roli zde však jednoznačně sehraje další fáze průzkumu pozoruhodných maleb. Nejedná se o doposud pouze místy interpretovatelnou a mnohdy spíše jen tušenou ikonografickou náplň, ale i precizaci celkového uměleckého pojetí. K odpovědi na tyto prozatím je poodkryté otázky, či pro hledání širších vztahů, bude ale nutno znát větší celky. Zásadní roli zde mohou sehrát vzácné a zde patrně poměrně rozsáhlé nápisové pásy. Zejména jejich koncentrace do interiéru prostorově nadsazené a úměrně náročně zdobené panské tribuny je velkým příslibem.

Tyto práce ale musí nutně předcházet odpovídající statické zabezpečení kostela, které již bylo díky pochopení obce i duchovního správce zahájeno. Po zajištění tarasních zdí a důsledného odvodnění zamezujících posunu zeminy bude třeba určit rozsah zajištění vlastní stavby. Kostel, prostoupený zejména ve východní partii výraznými trhlinami, vyžaduje naléhavou rehabilitaci a adekvátní, současné ve-

lice citlivé a nejlépe minimalisticky pojaté zabezpečení.

I když již naštestí sanační práce započaly, teprve komplexní stavební obnova kostela bude příslibem jeho zachrany i nových zjištění, která jistě doplní naše předběžná pozorování.

POZNÁMKY

- 1) Na tomto místě je naší milou povinností poděkovat L. Bartošovi (NPÚ – ÚOP v hl. m. Praze) za pomoc při zaměřování a digitálním zpracování půdorysného plánu. Rovněž děkujeme za potvrzení naší interpretace nálezové situace na západním štítu doc. Ing. arch. M. Ryklovi, CSc., který byl se zdejší nálezovou situací nezávisle obeznámen již dříve.
- 2) K raně středověkému osídlení lokality N. Profantová, Slovanské výšinné sídliště z Třebovle, okr. Kolín. K problému napodobování cizích předloh v keramice, *Archeologické rozhledy* 52, 2000, s. 647–664.
- 3) K počátkům města Kouřimi výběrově J. Zemlička, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách, Československý časopis historický* 26, 1978, s. 559–586; M. Solle, Po stopách přemyslovských Děpoliců. Příspěvek ke genezi města Kouřimě. Praha 2000; D. Foltýn – M. Kovář, Ke stavebním dějinám probostství sv. Martina v Kouřimi v období rané gotiky, *Památky středních Čech* 20, 2006, s. 1–8. Středověkými dějinami Kouřimi se dosud soustavněji zabýval pouze V. Oehm, *Paměti královského města Kouřimě I.* Praha 1894.
- 4) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* J. Emler (ed.), Praha 1882 (dále RBM II), s. 760–761, č. 1768. Adlothův syn Jakub je doložen jako rychtář ještě v roce 1306, kdy je též zmiňován dvůr v Chrástanech jako příslušenství kouřimské rychty (RBM II, s. 892, č. 2068). K lokalizaci zaniklých osad F. Roubík, *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách.* Praha 1959, s. 27–28.
- 5) P. Kroupa – J. Žizka, Cisterciácký klášter v Klášterní Skalici u Kouřimi, *Umění* 38, 1990, s. 312–323.
- 6) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV.* J. Emler (ed.), Praha 1892, s. 613, č. 1522.
- 7) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V.* J. Spěváček (ed.), Praha 1958–1960, s. 432–433, č. 824.
- 8) Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit Königs Johann von Böhmen. F. Tadra (ed.), in: *Archiv für österreichische Geschichte* 63, 1882, s. 509–510, č. 175.
- 9) *Libri erectionum archidieocesis Pragensis saeculo XIV. et XV.* V. K. Borový (ed.), Praha 1889, s. 749, č. 1030.
- 10) V. V. Tomek (ed.), *Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z dieceze pražské.* Praha 1873 (dále RDP), s. 24.
- 11) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII.* B. Mendel – M. Linhartová (edd.), Praha 1953, s. 254, č. 386; *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I.* J. Emler (ed.), Praha 1870 (dále RTT I), s. 530.
- 12) *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidieocsim I/1.* F. A. Tingl (ed.), Praha 1867, s. 182; *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidieocsim VI.* J. Emler (ed.), Praha 1883, s. 181. Shrnuje též J. Kurka, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421).* Praha 1914, s. 25.
- 13) Ke Kunšově postavě M. Černý, *Kuneš z Třebovle. Středověký právník a jeho dílo.* Plzeň 1999.
- 14) A. Sedláček, Z Třebovle Kuneš, in: *Ottův slovník naučný* 25, Praha 1906, s. 693.
- 15) *Soudní akta konsistoře pražské I.* F. Tadra (ed.), Praha 1893, s. 346; *Soudní akta konsistoře pražské II.* F. Tadra (ed.), Praha 1893, s. 325 až 326; *Soudní akta konsistoře pražské III.* F. Tadra (ed.), Praha 1896, s. 261–262.
- 16) RTT I 565.
- 17) RDP 49.
- 18) Národní archiv, fond Archiv pražského arcibiskupství I, sign. B 41/3 (Kniha farních důchodů II), složka 78.
- 19) V. Vaněk, *Památky středních Čech zachycené vizitačními zprávami pražského arcibiskupství z roku 1671, Památky středních Čech* 14, č. 1, 2000, s. 32–36, zde s. 35.
- 20) Tato datace je ovšem sporná. Část Třebovle náležela městu Kouřimi v letech 1603–1623. Srov. A. Sedláček, *Místopisný slovník historický království českého.* Praha 1908, s. 898.
- 21) K. B. Mádl, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém I, Politický okres kolínský.* Praha 1897, s. 97–98.
- 22) A. Podlaha, *Posvátná místa království českého IV.* Praha 1910, s. 85–87.
- 23) V. Rišlínek – L. Jouza – J. Valentová, *Gotika na Kolínsku. Společnost*

a kultura v letech 1250–1530. Kolín 1998, s. 38; D. Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek.* Praha 2001, s. 520–521; E. Poche a kol., *Umělecké památky Čech* 4. Praha 1982, s. 105.

- 24) J. Veselý, *Areál farního kostela Sv. Michalela Archanděla v Praze Podolí, Průzkumy památek XIII.* č. 1, 2006, s. 94–96.
- 25) K. Kahoun, *Regionální sakrální architektura na Slovensku v 13. století, Pamiatky a múzea* 1999, s. 3.
- 26) M. Radová – Štítková, *Románské stavitelství.* Praha 1992, s. 96.
- 27) A. Merhautová, *Rané středověká architektura v Čechách.* Praha 1971, s. 46.
- 28) J. Kuthan, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století.* České Budějovice 1972, s. 28, 107.
- 29) F. Kašíčka – B. Nechvátal, *Archeologický a stavební průzkum areálu kostela sv. Martina v Radomyšli, Památková péče* 1973, s. 112, 114.
- 30) J. Muk – K. Reichertová, *Stavební a archeologický průzkum v kostele sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích, Památková péče* 1972, s. 223, 225.
- 31) A. Hejna, *Původní půdorysná podoba kostela sv. Jiljí v Milevsku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 4, 1987, s. 60.
- 32) A. Hejna – K. Benešová – Z. Plátková, *Kostel Sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou, Umění* 29, 1981, s. 406.
- 33) M. Radová-Štítková, *Ještě ke kostelu v Zahrádce u Ledče nad Sázavou, Archeologica historica* 14, 1989, s. 347.
- 34) K. Kibic, *Klenby středověkých kostelů s pravoúhlým presbyteriem na Kutnohorskú, in: Svorník* 5, 2007, s. 55.
- 35) J. Sommer, *Gotické kostelíky ve východní části Prahy, Staletá Praha*, 20, 1990, s. 84–96.
- 36) F. Velc, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Slánském.* Praha 1904, s. 24.
- 37) B. Matějka, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Roudnickém. Díl I.* Praha 1898, s. 93.
- 38) A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Mělnickém.* Praha 1899, s. 64.
- 39) A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Benešovském.* Praha 1911, s. 68.
- 40) V architektuře kostela se zřejmě odráží více slohových proudů, srov.: J. Burget – P. Kroupa, *K stavební podobě středověkého kostela ve Vysokém Újezdu (okres Praha-západ), Archeologica historica* 11, 1986, s. 302.
- 41) Srov. L. Kracíková – V. Belling, *Středověká sakrální architektura na Frydlantsku.* Praha 2003, s. 110.
- 42) F. Gabriel – L. Kracíková, *Středověké kostely v sondě severních Čech, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. Narozenin Josefa Zemličky.* Praha, s. 281. Podrobněji: L. Kracíková – J. Smetana, *Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa.* Praha 2000, s. 106.
- 43) D. Líbal, *Církevní architektura Plzeňska, in: J. Fajt (ed.), Gotika v západních Čechách (1230–1530).* Praha 1995, s. 251.
- 44) E. Bachmann, *Dorfkirche, in: Reallexicon zur deutschen Kunstgeschichte. IV Band.* Stuttgart 1958, sloupec. 253.
- 45) V. Mencl, *Středověká architektura na střední Vltavě, Umění* 10, 1962, s. 217–247.
- 46) E. Šamánková, *Příspěvek k dějinám české gotiky, Zprávy památkové péče* 18, 1958, 39.
- 47) Například: H. Mannlová, *Románský kostel v Bedřichově Světlci a jeho gotická přestavba, Památková péče* 25, 1965, s. 56.
- 48) Srov. diskutovanou publikaci V. Mencl, *České středověké klenby.* Praha 1974, s. 37.
- 49) Klenba bývá datována do třetí čtvrti 13. století.
- 50) A. Podlaha, *památek historických a uměleckých v politickém okrese Českobrodském.* Praha 1907, s. 217, obr. 337 na s. 218.
- 51) A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Benešovském.* Praha 1911, s. 92, obr. 133 na s. 93.
- 52) A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Českobrodském.* Praha 1907, s. 217, obr. 337 na s. 218.
- 53) Například J. Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách.* Praha 1975, s. 73, 140.
- 54) Náběžníky nalézáme například v presbytáři kostela ve Zbraslavicích, viz: A. Janoušek, *Nález románského kostela ve Zbraslavicích u Kutné Hory, Zprávy památkové péče* 8, 1948, s. 21. Novější literaturou je presbytář kladen do polovice 14. století. Náběžní štítky v patě žebër zjišťujeme i ve věži rotundy v Holubicích, která je vesměs kladena do poloviny 14. století.
- 55) Kapitulní síň je vesměs datována na sklonek 13. století.
- 56) Hlavici publikoval J. Malina a kol., *Čáslav. Vývoj životního prostředí.* Brno 1976, s. 133–134.
- 57) Raně gotická etapa výstavby je kladena do třetí čtvrti 13. století: E. Po-

- che a kol., Umělecké památky Čech 3. Praha 1980, s. 298.
- 58) Z. Všecká, Kourim, kostel sv. Štěpána, in: Středověká nástěnná malba ve Středních Čechách, Průzkumy památek, VI, příloha, 1999, s. 69–70.
- 59) A. Merhautová-Livorová, Nástěnné malby kostela v Krtině u Prahy, Umění III. (3) 1955, s. 205–210.
- 60) Z. Všecká, Krtě, kostel sv. Jana a Pavla, in: Středověká nástěnná malba ve Středních Čechách, Průzkumy památek, VI, příloha, 1999, s. 76–78.
- 61) Z. Všecká, Rovná, kostel sv. Jakuba, Středověká nástěnná malba ve Středních Čechách, Průzkumy památek, VI, příloha, 1999, s. 148 až 153.
- 62) H. Hlaváčková, Wandgemälde in der ehemaligen Abtskapelle in Třebíč, Umění 41, 1993, s. 194–198.
- 63) H. Hlaváčková, Antiphonary of Sedlec. A thirteenth century illuminated Manuscript, in: Cisterciáci ve středověkém státě. Les cisterciens dans le royaume médiéval de Bohême 1142–1992. Sedlec. Citeteaux t. 47. Pontigny 1996, s. 301–312.
- 64) Mater verborum, Knihovna Národního muzea, X A 11, in: Pavel Brodský, Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze, Praha 2000, č. kat. 72, s. 86–89; J. Krása, Die Illustrationen des prager Kodex der Mater verborum, in: Studien zur mittelalterlichen Kunst 800–1200, Festschrift für Florentine Mutherich zum 70. Geburtstag. München 1985, s. 243–254.
- 65) Z. Všecká, Nástěnné malby v Pisku, Umění 1993.
- 66) J. Krása, Nástěnná a knižní malba 13. století v Českých zemích, in: Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy 1982, s. 23–67.

KIRCHE DES HL. BARTOLOMÄUS IN TŘEBOVLE IM MITTELALTER

Der Gründer der frühgotischen Kirche in Třebovle, erwähnt erst zum Jahre 1352, war wahrscheinlich ein Mitglied des örtlichen niederen Adels, beziehungsweise eine Person von reichsten Schichten der Bürger der Stadt Kourim. Die Kirche besteht aus einem Schiff an das sich im Osten ein gewölbter quadratischer Chor anschließt. Das nicht gewölbte Schiff hat ursprünglich, zum Unterschied vom Chor, den freien Durchblick in den Dachstuhl gehabt. Das Interieur der Kirche wurde mit einem hochwertigen Wanddekor des „späten Übergangsstils“ versehen. Die Malereien sind ein relativ gut erhaltenes Ganzes aus der Zeit der letzten Přemysliden, von solchen im heimatlichen Milieu nicht viel erhalten blieb. Die hochwertige Steinmetzarbeit, der formelle Charakter der Glieder und vielleicht auch Wandmalereien sind wahrscheinlich ein Nachhall einer Hütte, die die Kirche des hl. Stephanus in der nahen Stadt Kourim baute.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Třebovle (Kreis Kolín), Gesamtansicht der Kirche vom Südosten (Foto P. Macek).

Abb. 2: Třebovle (Kreis Kolín), Kaiserlicher Abdruck der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahre 1841, Ausschnitt (Ústřední archiv geodézie a kartografie/Zentrales Archiv der Geodäsie und Kartografie).

Abb. 3: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Vermessene Terrainskizze des Grundrisses der Kirche. Gekreuzt ist das frühgotische Mauerwerk gelegt, schraffiert barockes Mauerwerk, punktiert das Mauerwerk aus dem 19. Jahrhundert und rezentes Mauerwerk (vermessen von M. Kovář und L. Bartoš, umgezeichnet von L. Bartoš).

Abb. 4: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Blick in den Chor mit Resten der ursprünglichen frühgotischen Malereien (Foto M. Kovář).

Abb. 5: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Ansicht des westlichen Giebels vom Dachraum (Foto M. Kovář).

Abb. 6: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Elementare Fundsituationen auf der Nordseite der Kirche. Ansicht der Kirche vom Nordwesten. 1 – merkliche Schichtung des Mauerwerkes in Streifen aus unterschiedlichen Lieferungen des Bausteines (in höheren Partien überwiegt markant der Plänerkalk als Bruchstein, verwendet für das Meißeln der Architekturglieder in der Kirche, 2 – Aussparungen des Auslegegerüsts, 3 – Anmauerung des Stiels des Gewändes des gotischen Portals in die Sakristei in der baulichen Mikrophase, 4 – Leibung des Portals der ursprünglichen Sakristei, 5 – vermauertes hölzernes Element, 6 – technologische Fuge, die auf die westliche Fassade der Kirche übergeht, 7a – Vermauerung des Portals der Sakristei, die u.a. Bruchstücke des Sandsteins beinhaltet, 7b – Übermauerung der Mauerecke des Schiffes wahrscheinlich im Zusammenhang

mit dem Abbruch der Sakristei, 7c – Aussparungen nach der Konstruktion des Daches der Sakristei, 7d, e – nachträglich durchgebrochenes barockes Fenster im Presbyterium und Schiff, 8a – Durchbruch (Herrichtung der Leibung) des Antrittes auf die Tribüne und Instandsetzungen des Sockelmauerwerkes des Presbyteriums, 8b – Übermauerung des Gewändes des frühgotischen Fensterchens (unter der Sohlbank ist eine kleine Montageöffnung bemerkbar, nach dem Versetzen der Sohlbank sofort vermauert) gleichzeitig mit der Herrichtung der Leibungen des Antrittes auf die Tribüne (Anm. Lagerfuge im frühgotischen Mauerwerk über der Ausbesserung aus Ziegeln des rechten Ständers des frühgotischen Fensters geht auch auf die westliche Fassade der Kirche über), 9a – 9c, Schichten des neuzeitlichen Verputzes, 10 – Überreste eines im Verputz ausgezogenen Gurtes (Foto und Analyse M. Kovář).

Abb. 7: Vergleich der Profilierung der frühgotischen Portale. 1 – Profilierung des südlichen Portals der Kirche des hl. Bartholomäus in Třebovle; 2 – Profilierung des nördlichen Portals der Kirche des hl. Bartholomäus in Kourim. Der Pfeil zielt auf ähnlich profilierte Ecken der Absätze zu, seitlich verkehrt (vermessen von M. Kovář, umgezeichnet von V. Doroniac).

Abb. 8: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. 1 – Profilierung der Gewölberippe im Chor (über der Konsole, gestrichelt ist die Profilierung im höheren Teil des Gewölbes bezeichnet); 2 – Kolín an der Elbe, Konstr. Nr. 27, Profil einer frühgotischen Gewölberippe (vermessen von M. Kovář, umgezeichnet von V. Doroniac).

Abb. 9: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Profilierung der Leibung des frühgotischen Fensters auf der Ostseite des Presbyteriums (vermessen von M. Kovář, umgezeichnet von V. Doroniac).

Abb. 10: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. 1 – Profilierung der Konsole in der nordöstlichen Ecke des Presbyteriums; 2 – Profilierung des Gesimses des Siegesbogens (vermessen von M. Kovář, umgezeichnet von V. Doroniac).

Abb. 11: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Ostwand des Presbyteriums, südlicher Teil. Sapientia mit Propheten – Ecclesia ex circumcissione (Foto P. Macek).

Abb. 12: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Ostwand des Presbyteriums, südlicher Teil. Detail der Sapientie und eines Propheten zur linken Seite (Foto P. Macek).

Abb. 13: Krtě. Ostwand des Presbyteriums. Kirche und Evangelisten/Ecclesia ex gentibus, 3. Viertel des 13. Jahrhunderts.

Abb. 14: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Ostwand des Presbyteriums, nördlicher Teil. Schutzmantelmadonna/Caritas? (Foto P. Macek).

Abb. 15: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Westwand der Kirche mit der knienden Gestalt mit einer Inschrift (Foto P. Macek).

Abb. 16: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Westwand der Kirche mit der knienden Gestalt (Foto P. Macek).

Abb. 17: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Westwand der Kirche mit der Inschrift (Foto P. Macek).

Abb. 18: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Westwand, ornamentaler Fries (Foto P. Macek).

Abb. 19: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Nordwand der Kirche mit dem Fragment der Draperie (Foto P. Macek).

Abb. 20: Třebovle (Kreis Kolín), Kirche des hl. Bartholomäus. Westlicher Giebel - Interieur, französische Lilien (Foto P. Macek).

(Übersetzung J. Kroupová)